

КОСМОГОНІЯ РУШНИКОВИХ ЗОБРАЖЕНЬ

Андрuşко Л.М., викладач кафедри філософії та політології

Львівського державного університету внутрішніх справ

Анотація. Рушник присутній в традиційному інтер'єрі українського житла, є незмінним атрибутом свят та обрядів. Як творча, художня, історична цінність функціонує в системі культури, здійснює живий зв'язок минулого з сучасним. Рушник являє собою значне явище духовної культури, є етнічним символом України.

Ключові слова: рушник, орнітоморфні мотиви, орнамент, духовна культура, декор.
Аннотация. Андрuşко Л.М. *Космогония рушниковых изображений.* Рушник присутствует в традиционном интерьере украинского жилья, является постоянным атрибутом праздников и обрядов. Как творческая, художественная, историческая ценность функционирует в системе культуры, делает живую связь прошлого с современным. Рушник представляет собой выдающее явление духовной культуры, выступает этническим символом Украины.

Ключевые слова: рушник, орнітоморфные мотивы, орнамент, духовная культура, декор.
Annotation. Андрuşко Л.М. *Cosmogony of rushnikovih images.* Rushnyk is present in traditional design of Ukrainian dwelling. It is constantly used during national holidays. Rushnyk is a cultural treasure of Ukrainian people. It is an immortal link that connects past and future generations. Rushnyk is an outstanding feature of Ukrainian spiritual culture. It is an ethnic symbol of Ukraine.

Key words: rushnyk, zoomorphic designs, ornament, spiritual culture dekor.

Обґрунтування проблеми та актуальність. Український народний рушник як сакральний художній твір, виник і сформувався в міфологічній світоглядній системі міфологічною творчістю і має в основі міфологічний образ, що зберігає і передає міфологічні ідеї, незважаючи на те, як сприймаються вони в наш час.

Саме сакральність і обрядовість рушника, доведені на фактах побутування, вказують на те, що в матеріальному його вигляді рукотворного предмета втілено міфологічний релігійно-світоглядний зміст, якому не чужі науково-пізнавальні цінності, але який повністю належить сфері образної, а не наукової творчості, точніше, раціональні знання тут підпорядковані сакральним. Це означає для нас, що предметом дослідження теми є образ та його значення – ідея, які співвідносяться з цілою космогонічно-символічною образністю, а методологічною основою дослідження – принципи наукового аналізу, системного і художнього.

Дослідження іншими авторами. Опублікована література, що є дотичною до проблеми даної теми, зосередила в собі сотні праць десятків дослідників, проте праці, які б прояснювали питання, доводили до позитивних висновків становили лише одиниці [1; 2; 3; 4; 6; 7; 13; 14;]. Серед останніх публікацій відзначимо дослідження С. Китової [11], М. Р. Селівачова [15], О. Фисуна [18].

Мета даної публікації. З'ясування особливостей космогонічно-символічного образу, як продукту міфологічної творчості і категорії міфологічного світогляду.

Наукова новизна. Прослідкувати генетичний зв'язок українського народного рушника з дохристиянською релігійною системою і обрядовістю, де він виступав у функції священного символічного предмета і у своїй синкретичній єдності був носієм і втіленням певного кола священних ідей, переданих образно-символічно.

Рушник є художній твір народного мистецтва. Де ж у цьому творі, абсолютно доступному для візуального спостереження, мистецький образ?

Якщо образ, за словами О. О.Потебні, “агрегат ознак”, то де ж та “центральна ознака образу” що є, за його ж визначенням, “знаком, символом певного змісту”? Звернемося до загального вигляду твору, щоб визначити тепер основні його складові частини. Бачимо, по-перше біле полотнище певних розмірів, по-друге, взори на ньому. Ніколи ні в кого не виникало сумнівів щодо образно-змістового навантаження взорів. Своім рисунком, композицією, кольором вони одразу привертають до себе погляд і власне на них зосереджується вся увага спостерігача і дослідника.

На рушниках, які зустрічаються по всій території України найбільш поширеним є зображення Світового Дерева. Інколи зустрічаємо Дерево, що має антропоморфний характер. В одних випадках така подібність є дуже виразною, в інших це лише незначні натяки на схожість з людською (жіночою) постаттю.

Існує гіпотеза науковців, згідно якої Світове Дерево пов'язане з богинею Рожаницею. Дуже можливий і такий варіант, оскільки міфологія світова і українська, в тому числі знає потужний шар вірувань та іконографічної традиції, яка пов'язує богиню з деревом. Вперше таку думку висловив І. І. Срезневський [335], який вважав їх “дівами життя”. Досліджував культ бога Рода і Рожаниці Н. М. Гальковський, який провів аналіз основної маси джерел, в яких згадується Род і Рожаниці [8, т. 1; с. 153]. Найбільшу увагу вивченню культу Рожаниці приділив Б. Рибаків [14, с. 438–471]. Частково це питання висвітлювали інші дослідники.

Дж. Фрезер в “Золотій ветви” наводить багато прикладів, які ілюструють семантичний зв'язок дерева і жіночого образу. Будучи втіленням богині, образ дерева пов'язувався з жіночою статтю взагалі [19].

В одній із найдавніших літературних пам'яток «Епосі про Гільгамеша» говориться про дерево: “В його корінні змія, що не знає закляття, гніздо влаштувала, в його недрах птиця Імдугуд пташку вивела, в його стовбурі діва Ліліт будинок побудувала” [46, с. 83]. Особливо відзначені були ті дерева, в стовбурі або плодах яких був молокоподібний сік, який очевидно асоціювався з молоком Великої Матері світу [9, с. 156]. В Давньому Єгипті з культом дерев пов'язане поклоніння жіночим божествам. Згідно з єгипетським міфом, богиня Нут жила в “небесному дереві” [9, с. 157]. В Давній Індії символом верховної богині було священне дерево. В Ригведі Світове Дерево ототожнюється з жінкою, яка народжує. В якутських міфах в дереві живе дух богині дітонародження [9, с. 156]. На давніх амулетах знаходимо зображення гілки. Можливо Велика Богиня уявлялася гілкою. На окремих архаїчних зображеннях

Богиня з гілкою в руках. За давніми віруваннями вважалося, що душі повертаються у володіння Великої богині, можливо тому виникали такі похоронні звичаї, як поховання під деревом, в дуплі, в кроні дерева, поміщені тіла померлого в стовбур, в дерев'яну колоду і, на кінець, в дерев'яний гріб [9, с. 157]. Світова міфологія знає приклади, коли з образом дерева пов'язане божество землі, в такому випадку дерево має чоловічу символіку.

Серед українських науковців можливо найбільше приблизився до розуміння цього символічного образу О. О. Потебня, ідеї котрого мали багатьох послідовників. Вчений зазначає, що "Поезії різних народів властиве порівняння особистого життя людини з життям рослини. Не стримувана критикою думка приймає поєднання образів за зв'язок речей, з порівняння вибудовує цілий світ, роблячи висновок, що коли людина являється деревом, то й, навпаки, дерево людиноподібне; далі – що воно двійник людини, його дух – охоронець причина явищ його життя. Коли особисте життя розширюється до сімейного й громадського, то й особистий двійник і дух – охоронець увялюваний деревом, стає образом і разом з тим захисником сім'ї, дому і суспільства" [13, с. 226 – 227].

Образи і мотиви словесного і зображувального плану в народному мистецтві взагалі і на рушниках зокрема "виявляють себе в єдиному хронологічному зрізі. Вони існують і у фольклорі й вишивці" [11, с. 3].

В усній поетичній творчості українців відображено велику кількість взаємоперетворень жінки в дерево. Дівчина, неслухаючи брата, хотіла перейти через кладку і впала у воду:

*Як потопала – три слова сказала:
„Не рубай, братику, білої березоньки,
Не коси, братику, шовкової трави,
Не зривай, братику, чорного терну.
Біла березонька – то я молоденька,
Шовкова трава – то моя руса коса,
Чорний терен – то мої карі очі”.*

В образі дерева – верби відображено смуток одинокої дівчини:

*Стань собі, вербо, на риночку
В хрещатім барвіночку
У запашиім василечку!...
В іншій пісні співається:
Ой у полі, в полі, близько дороги
Стоїть грушечка тонка, висока
Тонка, висока, вверху широка.
На тій грушечці срібна колиска,
А в тій колисці гречна панночка...*

Лірично фольклорна поезія розвинула символічний образ „плакучої” верби: печаль, сльози, жалоба – з виразною жіночою семантикою [17, с. 237].

Дерева можуть виступати символічними образами закоханих :

Райське деревце над раєм стояло,

*Квітло, проквітало, немного зродило.
Венцей не зродило, як дві ягідочки:
Перша ягідочка – молодий Івасьо,
Друга ягідочка – молода Марися [12, с. 80].*

О. О. Потєбня вважає, що в українській пісні “різка”, “дерево – гільце” – уособлює наречену, а “рай-дерево” – символ молодої і молодого. Символічними є дерева на могилах:

*Посадили на синові зелений явір,
На невістонці білу тополю,
Вийшла тоді мати сина поминати,
Нелюбу невістку та проклинати
Стали їх могили та присуватися,
Став явір до тополі та прихилятися.
„ Либонь же ви, дітки, вірненько любились,
Що ваші верхечки до купи схилились” [13, с. 235 – 236].*

У багатьох українських казках дерева наділені здатністю говорити. Проходячи випробування, якщо дівчина (у більшості випадків це особа жіночої статі) виявиться не достойною людиною, то дерево не прихилить гілки, не дасть чарівних яблук, не “прихилить неба”. Бо крона дерева, гілки, верхня частина наділені божественною силою небес.

Антропоморфне зображення дерева на рушниках пов’язане з культом богині Рожаниці, яка була шанована нашими предками. Б. Рибаків зазначає, що для розуміння рожаниць дуже важливим є виявити їх кількість. Спираючись на літературні джерела “Слово Ісайї пророка” та ін., дослідник робить висновок, що було дві рожаниці (як виключення згадується одна рожаниця) [14, с. 464 – 465].

Кульг рожаниць відрізнявся від інших обрядів перш за все відкритістю, величністю, урочистими ритуальними трапезами. (“баби каші варять на зібрання рожаницям”). Люди, котрі прийняли християнство ще до XI – XII ст., приймали участь у всенародному поклонінні Роду і рожаницям [14, с. 466]. Основне свято Роду і двох рожаниць 9 вересня було громадським осіннім святом врожаю, яке завершувало найосновніший цикл землеробських робіт [14, с. 468 – 469].

Рожаниці були богинями дітонародження жіночої долі і долі новонародженої дитини. Вони оберігають кожну матір та її немовля від недобрих сил як вдень, так і вночі [7, с. 424]. Богині Рожаниці пов’язані з образом дерева, як підтвердження цьому, слід навести декілька прикладів, які демонструють причетність дерева до часу дітонародження. Дереву виступають захисниками і охоронцями малих діток. Засобом захисту від злих сил вважалася березова мітла, яку притуляли до ліжка жінки, котра народжує, або до колиски немовляти. Вірили, що після биття березовими галузками хворої дитини, хвороба відразу покине її. Воду після купання хворої дитини виливали під березу [7, с. 132]. Береза була деревом, що уособлювала богиню. Навесні дівчата приносили дарунки березі. Дерево – березу одягають в жіночу сорочку і поклоняються їй як богині весни, або дівчину увінчують березовими гілками і танцюють навколо неї. Якщо хвору дитину

“проймали” крізь зумисне розколоту вишневу гілку, яку потім зв’язували, щоб зрослася, то дитина видужає. Батькам, у яких померли діти, заборонено їсти ягоди і фрукти, тому що на тім світі їхні діти не отримують цих плодів. Дитину відлучати від грудей бажано під час цвітіння вишні [7, с. 133]. Жінка, котра народила, щоб у неї наступним був хлопчик, кидала послід своєї першої дитини на граб (дерево граб асоціюється з чоловічим началом). Деревина, плоди, гілки, попіл від груші використовуються у магії для передання людям і тваринам плодючої сили. Щоб дитина була здоровою, воду після її купання виливали під грушу, у першу купіль клали гілки груші, мед, цукор. Породіллям давали грушевий напій. Щоб зачати, безплідна молодиця мала з’їсти грушку, яка найдовше провисіла на дереві. Про народження дітей говорили “баба з груші принесла”. Коли відлучали дитину від грудей, то несли її під грушу [7, с. 134]. На яворі знаходиться колиска немовляти Ісуса Христа [7, с. 136]. Хворих дітей батьки приносили під старі липи. Розколотим молодим дубочком лікували хвору дитину, протягуючи її між двома половинками, а потім зав’язували дерево мотузкою, щоб зрослося. Дитину, хвору на сухоти клали на деякий час у розколоте дерево, потім три рази по 9 обходили з нею навколо дерева і вішали на його гіллі дитячу сорочку [7, с. 137].

Ці приклади та багато інших свідчать про вшановування, обожнювання дерев, а окремі їх види безпосередньо пов’язані зі щасливим народженням дітей, захистом матерів і немовлят від усього недоброго, що і відобразилося в обрядах, ритуалах наших предків. Цей священний образ дерева – богині відтворено на ритуальних рушниках. В. В. Стасов зазначав “Тут (на вишивках) великій кількості прикладів можна бачити зображення давнього слов’янського богослужіння (особливо поклоніння деревам) і свят русальних” [16, с. 5]. Б. Рибаків, досліджуючи вишивки північних районів Росії, аналізує композиції з жіночою фігурою в центрі і оленями по обидві сторони: “Жінка нерідко показана в позі жінки, що народжує з розкинутими руками, зігнутими і також розкинутим в сторони ногами”. Існує багато варіантів цього сюжету. Натуралістичність ситуації старалися прикрити або численними додатковими деталями, або максимальною стилізацією і спрощенням образу, але для нас цінним є те, що у багатьох випадках ми можемо побачити основу архаїчного образу – жінку, що народжує або лосину, що телиться. В більшості випадків ця рожаниця сприймається антропоморфно [14, с. 477]. “Жінок, котрі народжують, умовно можна назвати рожаницями, які вважалися колись (коли ще усвідомлювався першопочатковий міфологічний зміст композиції) небесними створіннями, що і підкреслювалось великою наявністю птахів” [14, с. 480].

На рушниковому полотні існує чимало варіантів мотиву дерева – жінки. Можливо, протягом довгого часу відтворення, забувався первісний зміст зображення і рожаниця перетворювалася на “подобу дерева або незрозумілу фігуру”, що приводить до утрудненого тлумачення і дозволяє дослідникам зближувати її перш за все з деревом [14, с. 480]. Г. С. Маслова та І. Я. Богуславська

вбачають в “деревах – жінках” жіночу фігуру, але в дуже незвичайній міфологічній інтерпретації рожаниці, яка народжує нові живі істоти. Інколи спотворення первісної схеми додатковими елементами доходить до того, що вся фігура рожаниці перетворюється в подобу скіфської зміїної богині [14, с. 482]. Забування первісного змісту зображень приводило до того, що “... що складну розпластану фігуру з великою кількістю розгалужень і завитків, стали замінити зображенням царського (“кацапського”) двоголового орла, своєю розпластаністю який дійсно нагадував фігуру вишитої рожаниці”. Про взаємозаміну рожаниці і двоголового орла свідчать численні приклади [14, с. 484].

На ранніх етапах культурної еволюції акт народження був завжди відмічений. Ідея відтворення нового життя була особливо сакральною, і все, що з цією ідеєю пов’язане, підпадало під особливий оберіг. Звідси й табу на пряме (або навіть непряме) їх називання (у замовляннях) [17, с. 244]. Відтворення цієї священної сакральної ідеї було на рушнику і передавалось воно за допомогою священних символів. В окремих випадках основний мотив “дерева – жінки” доповнюється знаками “ромбом з крапкою посередині”, “ромбом з відростками”, “розділених навхрест, квадрат з крапками” – які є символами плодючості. Б. Рибаків зазначає, що образ жінки, котра народжує, або жінки – лосихи, повністю відповідає літературному поняттю “рожаниць”, богинь, які були покровительками плодючості і народження взагалі... Образ цей у вишивці набагато архаїчніший, ніж збережені літературні та етнографічні (з XVII – XVIII ст.) відомості про рожаниць, тісно зближують рожаниць з Небесними Господинями у мисливських міфах [14, с. 485]. В. Городцов підкреслює, що “з фігурою дерева жінка пов’язана органічно, нерозривно, інколи вона зростається з ним, а інколи замінюється, як певним вираженим символом... Це не просто жінка, а богиня, цариця неба і землі... Це, очевидно, і є дерево життя” [10].

О. Фисун так описує антропоморфне зображення на подільських рушниках: “всеплодюча Велика Мати в геометричній орнаментіці подається оточеною Птахами – Деміургами, що мають космотворчу іпостась, або вона в руках тримає птахів як світлоносну силу чи сидить на коні, як Сонячне Божество. Модифікація вишивальницями цього всеохопного символу веде до злиття іпостасей Світового Дерева й Великої Матері як художнього узагальнення образу Світонароджувача” [18, с. 38].

Мотив “дерева – жінки”, що має вертикальну вісь симетрії і займає значну частину полотнища, поширений на рушниках Київщини, Полтавщини, Черкащини, Сумщини, на окремих зразках з Чернігівщини, Полісся та інших районів. Крім такого величного, монументального і розлогого зображення Великої Матері Рожаниці існують невеличкі мотиви “дерева – жінки”, які сильно стилізовані, поєднані з додатковими елементами (птахами, ромбами, колами...) і творять фризіві композиції поперечного укладу. Такі орнаментальні смуги “насичують всю композицію ідеєю плодючості та народження нового життя” [14, с. 484].

Мотив дерева з антропоморфними ознаками у народі мають назви “вазон”, “берегиня”, “княгиня”, “панни”, “панночки”, “підкови”, “соняшник”, “дубове листя”, “листочки”. Хрестоподібні мотиви з антропоморфними ознаками – “хлопці”, “козаки”, “рачки”, “ляшки” [15, с. 111]. “У ряді мотивів спостерігається контамінація людиноподібних образів з ознаками рослин, комах. При цьому явно антропоморфні знаки далеко не завжди мають антропоморфні ж номінації. З другого боку, часом відцентровано скомпоновані символи, подібні до комах, називаються “баби”, “козаки”, “ляшки”, “хлопці...” [15, с. 110-111]. Іконографічно Дерево-вазон на рушниках мав декілька варіантів, але завжди підкресленим було його розчленування по вертикалі. Дерево – це знамено трьох основ світу. З нижньою частиною (яка схована під землею, коріння на рушниках – це вазони, розети, з яких росте дерево) пов’язане підземне потойбічне царство – риби, змії, миші, жаби, бобри. З середньою частиною, а це стовбур, пов’язане земне царство – у народних піснях уособленням земного існування є корови, коні, бджоли, людина. Верхня частина, крона дерева, уособлює небо, горішнє божественне царство, яке символічно представляють птахи – орел, сокіл, голуби.

*Ой іскладемоа вспід широко
А в спід широко, а вверх високо,
Тай завершимо сив соколеньком.
Сив сокіл сидить, далеко видить:
Ой видить же він чистое поле,
Чистое поле синьое море. [5, с. 30].
В іншому варіанті співається:
А на верхечку сив сокіл сидить,
Сив сокіл сидить, і в море ся дивить,
В море ся дивить, рибоньку ловить,
Рибоньку ловить господареві
Господареві на вечероньку,
Господареві та й господині,
Та й господині і всій челядці. [5, с. 31].*

У наведених колядках верхній світ представляє “сив сокіл”, середній “чистое поле”, “господар та господиня”, нижній світ “синьое море”, “рибонька.”

На окремих рушниках зустрічаємо тип дерев-вазонів з трьома стовбурами. У колядці співається про дерево, яке росте на камені і має три прутки:

*Ой в чистім полі камінець стоїть.
Калино! Калино-вино, винная моя ягодо!
На тім камінці три прутки ростуть:
Один ми пруток, чом малиновий,
Другий ми пруток, чом калиновий,
Третій ми пруток, чом горіховий.
На калиновім – сив соколенько,*

*На малиновім – сива зозулька,
На горіховім – ярі пчолочки... [5, с. 39].*

Дальше в пісні зустрічається “господинечка і господаронько”, “три сивії коровиці”, “чотри воли сивеникі”.

*Жовті чобітки стиха ступають,
Стиха ступають, огню давають,
Золотий перстень пальчики красить,
Стручковий лантух голову клонить... [5, с. 39-40].*

Колядка наповнена символічними образами. Тут світове дерево з трьома пагонами, кожний з яких виконує функцію однієї зі смислових частин одноствовбурового дерева з вертикальним триастичним членуванням [29, с. 79].

Небесний світ представляють птахи, бджоли, з земним світом пов’язані господар, корови, воли. Складові жіночого одягу символічно підкреслюють тричленність у світобудові: чоботи пов’язані з землею, перстень з земним, людським існуванням, головний убір є символічним уособленням небесної сфери.

На рушниковому полотні в окремих випадках дерево-вазон завершується трьома квітками. Така схема відображена в райському дереві з трьома верхівками-символами, зміст яких розкривається у пісні:

*Райське деревце, а з трьома вершечки:
В однім вершечку сив соколонько,
В другім вершечку сива кунонька,
В третім вершечку сив соколонько.
А ой не є ж то соколонько,
Але є ж то гоподаренько,
Ой не є ж то сив кунонька,
Але є ж то газдинонька,
Ой не є ж то сив ластовлята,
Але ж тото єї дитята [4, с. 123].*

О. Найден зазначає: “очевидно “рай дерево” з трьома стовбурами й трьома верхівками в “знижньому” побутовому плані стало уособленням сім’ї в побутовому плані її моделлю символом батько, мати, діти [3, с. 80].

*Ой в чистім полі близько дороги,
Стоїть ми, стоїть церковця нова,
Церковця нова побудована,
Побудована з трьома вершечки,
З трьома вершечки, з двома оконця.,
На тих вершечках – три голубоньки... [5, с. 23]
Влохи кують церкву будують,
З трьома верхами з трома вікнами,
В первім віконци – яснє сонце,
В другім вікрнци – ясний місяченько,
В третім віконци – ясні зірки.*

*Ясний місяць сам господар,
Ясне сонце – господинька,
Ясні зірки то є дітки.*

Таку схему дерева О. О. Потебня порівнює з “хресним дубом” [4, с. 234]. Мотив світового дерева має ще одну, дуже важливу функцію – це медіативна функція. Дерево виступає зв'язком між двома світами, між світом земним і світом небесним. За допомогою дерева можна переходити з одного світу в інший. У численних казках трапляється “мотив дерева до неба”. Вилізши на дерево, герой бачить небесне божество і отримує чарівні подарунки. В іншій казці бог грози живе на верхівці дерева, вбиває змія, який викрав багатство.

Окремі факти свідчать про те, що образ дерева пов'язаний з загальною моделлю шлюбних стосунків. І якщо розглядати ширше відтворює зв'язок поколінь, генеалогію роду в цілому. Дерево родоводу, таке тлумачення дерева життя не виключене.

У давніх міфах опікуном Дерева Життя був бог Род (Рід, Рожай). Мав здатність перевтілюватися в сокола. Слово “род” у стародавніх пам'ятках означає родичів, нащадків, земляків і цілий народ, який утворюється внаслідок народження. На це вказують слова – родити, родичі, рідний, родильниця, родитель. У давній пісні, яку використовували у весільному обряді співається:

*Ой Роди, Роди багатий,
Подаруй товариць рогатий,
Ви дайте таточку, волики,
А ви матінко, корови,
А ви сестрички ягнички...
Бо наш рід великий,
Щоб було чим обділити...*

У міфології насаїців сказано, що у кожного роду було своє особливе дерево, в гілках якого плодилися душі людей, потім у вигляді пташок вони спускалися на землю, щоб увійти в лоно жінки з цього роду [2, с. 400].

Жінки, що вишивали на рушниках або малювали на стінах мотив дерева чи якісь інші взори, не знали колишнього символу і магічного значення цього малюнку, але вони “малювали”, бо так годилося згідно з давньою традицією, бо так малювали їхні матері й казали їм, що годиться малювати саме так, а не інакше.

А в Україні слово “годиться” значило колись більше як закон цього слова, не можна було не послухати, бо воно само було магічне в устах матері [20, с. 162]. Зображення мотиву дерева на рушниках мають паралелі в усному фольклорі, казках, колядках, ритуальних піснях, в окремих обрядах, які дійшли до нашого часу. Але було б помилково розглядати вишиття на рушниковому полотні як прямі ілюстрації пісенних мотивів. Швидше можна говорити “... про деяку нормативну, сюжетну й смислову спільність, зумовлену синкретичністю мистецтва, створюваного в селянському середовищі. Тому зовнішні, формальні й внутрішні, смислові риси “вазонів”, що відповідають

рисам пісennих образів і мотивів, слід розглядати як аналогії, що мають місце внаслідок спільності колективних світоглядних принципів фольклорного осмислення світу” [12, с. 78]. В. Щербаківський вказує, що це не є дерево природне, не реальне ботанічне дерево, яке росте в саду, а навпаки – це образ надприродного, видуманого, фантастичного дерева, якого ніхто не бачив, але яке має бути надзвичайно гарне. Воно святе і тому має магичну силу приносити щастя, відвертати зло, всяку зловорожу силу [20, с. 163 – 164].

Висновки.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновки, що основним домінуючим зображенням на рушниках не лише центральних регіонів України, є Світове Дерево. На рушниковому полотні воно виражене мотивом “вазоном”. Символ Світового Дерева виражає сильно розвинутий і багатогранний погляд на світоустрій.

Мотив дерева на рушнику має різне тлумачення :

1. Мотив Дерева відображає міф творення. Має чітко виражену медіативну функцію – зв’язок неба і землі.

2. Мотив Дерева походить від зображення богині Рожаниці, яка вважалася покровителькою матерів та новонароджених і втілювала в собі священну ідею народження всього сущого.

3. Мотив Дерева – як дерево родоводу.

Наведені тлумачення не суперечать одне одному. Священна ідея космогонічна і 1 і 2 не страждає, бо це також перетворення, ті самі космотворчі перетворення і зв’язки землі і неба. Найцінніше для нас – це те, що жодне з цих тлумачень не виключає одне одного.

Література:

1. Антонович Д. Український орнамент // Українська культура: лекції за ред. Дмитра Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – С. 385–403.
2. Афанасьев А. Н. Древо жизни: Избранные статьи. – М., Современник 1983.
3. Богданович А. Е. Пережитки древняго мирозозерцания у бълорусов. Этн. Очерк. – Гродно, 1895. – 180 с.
4. Богуславская И. Я. Художественные особенности русской народной вышивки с геометрическим орнаментом (XIX – XX вв.) // СЭ. – 1982. – №1. – С. 102–107.
5. Бодник А. А. Бойківська прядильно–ткацька техніка і термінологія. // НТЕ. 1969.– №4 – С. 37–51.
6. Брайчевський М. Ю. Мистецтво східних стародавніх слов’ян // Історія українського мистецтва в шести томах: Мистецтво найдавніших часів та епохи Київської Русі. – К.: Академія наук УРСР. 1966. – Т. 1. – С. 112 – 134.
7. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.:іл.
8. Гальковский Н. Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси. – Т. I. – Харьков. 1916. – Т. II. – М., 1913 (“Зап. Моск. археолог. ин-та”, т. 18).
9. Голан А. Миф и символ. – Иерусалим: Тарбут – Москва: Русслит, 1994. – 375 с, іл.
10. Городцов В. А. Дако-сарматские религиозные элементы в русском народном творчестве. – Труды ГИМ. В. 1. М. 1926.
11. Китова С. Образ птаха у вишивці та фольклорі середнього Подніпров’я // НТЕ, – 1994. – №2,– С. 3–11.

12. Найден О. С. Мотиви українського народного розпису. К., 1989.
13. Потебня А. А. Объяснения малорусских и сродных народных песен. – Варшава, 1887.– Т. 1–2: Колядки и щедровки. – 810 с.
14. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян.– М.: Наука, 1981. – 608 с, іл.
15. Селівачов М. Р. Українська народна орнаментика ХІХ–ХХ ст: Дис. на здобут. наук. ст. д–ра мист–ва: 17.00.06. – К., 1996.– 362 с.
16. Стасов В. В. Мотивы русской орнаментики. М., 1873.
17. Українські замовляння. Упоряд. М. Н. Москаленко; Авт. Передм. М. О. Новикова. – К.: Дніпро. 1993. – 309 с.
18. Фисун О. Космогонія українських рушників // Артанія – 1998. – №4. С. 35–39.
19. Фрєзер Дж. Золотая ветвь. – М.: Политиздат. – 1980. – 327 с.
20. Щербаківський В. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці. – К.: Либідь, 1995. – 288 с.

Надійшла до редакції 4.02.2008